

ACADEMY OF ATHENS
YEARBOOK OF THE RESEARCH CENTRE
FOR THE HISTORY OF GREEK LAW
Volume 42. Supplement XI

MARK SUNDAHL – DAVID MIRHADY – ILIAS ARNAOUTOGLOU

**A NEW WORKING BIBLIOGRAPHY
OF ANCIENT GREEK LAW
(7th-4th centuries BC)**

ACADEMY OF ATHENS
ATHENS 2011

TABLE OF CONTENTS

	Pages
<i>Abbreviations</i>	13
<i>Introduction</i>	29
<i>Εισαγωγή</i>	35
<i>Thematic bibliography</i>	41-378
<i>I. Sources</i>	41
<i>Orators</i>	41
<i>Aischines</i>	44
<i>Andokides</i>	44
<i>Antiphon</i>	45
<i>Demades</i>	47
<i>Demosthenes/Apollodoros</i>	47
<i>Deinarchos</i>	55
<i>Hypereides</i>	55
<i>Isaios</i>	56
<i>Isokrates</i>	58
<i>Lykourgos</i>	59
<i>Lysias</i>	59
<i>Epic poetry</i>	63
<i>Tragedy</i>	67
<i>Aischylos</i>	68
<i>Euripides</i>	69
<i>Sophokles</i>	71
<i>Comedy</i>	72
<i>Aristophanes</i>	73
<i>Menander</i>	75
<i>Philosophers</i>	76
<i>Aristotle</i>	77
<i>Plato</i>	84
<i>Historiography</i>	90
<i>Thukydides</i>	90

<i>Xenophon</i>	91
<i>Lexica</i>	92
<i>Other literary sources</i>	93
<i>Inscriptions</i>	94
II. <i>Auxiliaries of the discipline</i>	103
<i>Bibliographies and assessment of scholarly contributions</i>	103
<i>Manuals – introductory essays</i>	103
<i>Methodology</i>	106
<i>Greek legal history through different lenses</i>	107
III. <i>Fundamental principles</i>	110
<i>Legal concepts, legal thinking</i>	110
<i>Dispute settlement and litigation</i>	114
<i>Origins of law</i>	116
<i>Writing and codification</i>	117
<i>Themis, Dike, Thesmos, Nomos, Psephisma</i>	120
<i>Law and legislators</i>	124
<i>Lycurgus</i>	125
<i>Drakon</i>	127
<i>Solon</i>	128
<i>Interpretation of laws</i>	132
<i>Human and fundamental rights</i>	134
<i>Relation of Greek law to other legal systems</i>	136
<i>Conflict of laws</i>	140
<i>Law and justice</i>	141
<i>Natural law</i>	144
<i>Legal language and terminology</i>	145
IV. <i>The polis</i>	148
<i>Civic subdivisions</i>	154
<i>Archives</i>	155
<i>Constitutions</i>	156
<i>Magistrates</i>	172
<i>Nomothesia</i>	183
<i>Stasis, exile, reconciliation</i>	194
<i>Ostracism</i>	200
<i>Polis finances, taxation, coinage</i>	203
V. <i>Individuals, status and law</i>	206
<i>Age classes (epheboi, neaniskoi, neoi, etc)</i>	207
<i>Citizenship (concept, acquisition (naturalization, grant, procedures), proof of)</i>	208
<i>Phratries</i>	217

<i>Metics (foreign residents, isoteleis)</i>	218
<i>Xenoi</i>	220
<i>Freedmen (and manumissions)</i>	222
<i>Slaves</i>	225
<i>Women and law</i>	231
<i>Associations</i>	238
<i>VI. Family and inheritance</i>	240
<i>Household (oikos)</i>	244
<i>Kinship</i>	244
<i>Guardianship (kyrieia) over women and minors</i>	245
<i>Marriage</i>	246
<i>Dowry and property relations between spouses</i>	250
<i>Divorce</i>	251
<i>Illegitimacy (nothoi)</i>	252
<i>Adoption</i>	253
<i>Wills, testaments</i>	254
<i>Succession ab intestat</i>	256
<i>Epikleros (Sole heiress)</i>	259
<i>VII. Contractual and property relations</i>	261
<i>Obligations</i>	261
<i>Contract</i>	264
<i>Sale</i>	266
<i>Lease</i>	268
<i>Loans and credit</i>	271
<i>Endowments</i>	272
<i>Locatio conductio operis</i>	273
<i>Other kinds of contracts</i>	274
<i>Property relations</i>	275
<i>Enktesis</i>	282
<i>Mortgages and security (horoi)</i>	282
<i>Servitudes</i>	285
<i>VIII. Trade and finance</i>	285
<i>Commercial law</i>	285
<i>Maritime law</i>	288
<i>Banks</i>	291
<i>IX. Crime and punishment</i>	292
<i>Homicide</i>	297
<i>Hybris</i>	302
<i>Sexual offences</i>	304
<i>Theft</i>	306

<i>Other offences</i>	307
<i>Penal procedures</i>	309
<i>Penalties</i>	310
<i>X. Legal redress</i>	316
<i>Arbitration</i>	322
<i>Courts</i>	324
Areopagos	327
<i>Procedures (regular (dikai – graphai))</i>	329
<i>Procedures (extraordinary)</i>	332
<i>Famous trials</i>	334
<i>Personnel</i>	340
<i>Proofs</i>	342
<i>Oaths</i>	344
<i>Torture (Basanos)</i>	345
<i>Witnesses</i>	346
<i>Enforcement</i>	348
<i>XI. Law and religion</i>	348
<i>Asebeia (impiety)</i>	354
<i>Asyilia (inviolability)</i>	355
<i>Defixiones (Curses)</i>	356
<i>Leges sacrae (Sacred laws)</i>	357
<i>XII. Inter-poleis relations</i>	358
<i>Diplomacy</i>	362
<i>International arbitration</i>	363
<i>Leagues – Federations</i>	364
<i>Metropoleis and colonies</i>	372
<i>Proxenia</i>	373
<i>Treaties – Symbola</i>	375
<i>Alphabetical bibliography</i>	379-657

ABBREVIATIONS

I. Acts, conferences, colloquia, proceedings, seminars, symposia, Kleine Schriften, etc

Akten des 6. Internationalen Kongresses = *Akten des VI Internationalen Kongresses für griechische und lateinische Epigraphik*. (1972), München. (Vestigia 17)

Alternatives to Athens = *Alternatives to Athens. Varieties of political organization and community in ancient Greece*. (2002), Brock, R. & S. Hodkinson (eds), Oxford.

Altri studi = *Altri studi di diritto greco e romano*. (1976), Paoli, U. E. (ed), Milano.

Amnistia, perdono = *Amnistia, perdono e vendetta nel mondo antico*. (1997), Sordi, M. (ed), Milano. (CISA 23)

Ancient society and institutions = *Ancient society and institutions. Studies presented to V. Ehrenberg on his 75th birthday*. (1966), Badian, E. (ed), Oxford.

Anticharisma = *Anticharisma ston Nikolao I. Pantazopoulo*. 4 vols, (1986), Thessaloniki. (EESNOE 19)

Aristote et Athènes = *Aristote et Athènes* (Actes de la Table Ronde centenaire de l'*Athenaion politeia* (23-25 mai 1991)). (1993), Piérart, M. (ed), Fribourg.

Athènes et le politique = *Athènes et le politique dans le sillage de Claude Mossé*. (2007), Pantel, P. S. & F. de Polignac (eds), Paris.

Athenian identity = *Athenian identity and civic ideology*. (1995), Boegehold, A. L. & A. Scafuro (eds), Baltimore.

Athenian legacies = *Athenian legacies. Essays on the politics of going on together*. (2005), Ober, J., Princeton.

Ausgewählte Abhandlungen = *E. Szanto, Ausgewählte Abhandlungen*. (1906), Swoboda, H. (ed), Tübingen.

Aymard, Études = *A. Aymard. Études d'histoire ancienne*. (1976), Paris.

Bengtson, Kleine Schriften = *Kleine Schriften zur alten Geschichte*. (1974), Bengtson, H., München.

Bickerman, Religions = *Religions and politics in the Hellenistic and Roman periods*. (1985), Bickerman, E. J., Como. (Bibl. di Athenaenium 5)

Biscardi, Scritti = *A. Biscardi. Scritti di diritto greco*. (1999), Cantarella, E. & A. Maffi (eds), Milano.

Bleicken, Gesammelte = *J. Bleicken. Gesammelte Schriften*. 2 vols, (1998), Goldmann, F. et al. (eds), Stuttgart.

Boeckh, Kleine Schriften = *Kleine Schriften*. (1858-74), Leipzig.

Carcer = *Carcer. Prison et privation de liberté dans l'antiquité* (Actes du colloque de Strasbourg (5-6 décembre 1997)). (1999), Bertrand-Dagenbach, C. et al. (eds), Paris.

Cassola, Scritti = *Scritti di storia antica. Istituzioni e politica*. (1993), Cassola, F. (ed), Napoli.

Charisterion Orlandos = *Charisterion eis Anastasion K. Orlandon*. 4 vols, (1964), Athenai. (Bibliothèque des en Athenais Archaïologikes Hetaireias 54)

Cretica selecta = *Cretica selecta*. (1990), van Effenterre, H., Amsterdam.

Curtius, Gesammelte Abhandlungen = *Gesammelte Abhandlungen*. (1894), Curtius, E., Berlin.

Da Omero alla costituzione europea = *Da Omero alla costituzione europea. Costituzionalismo antico e moderno*. (2003), D'Atena, A. & E. Lanzillotta (eds), Roma.

Das antike Asyl = *Das antike Asyl. Kultische Grundlagen, rechtliche Ausgestaltung und politische Funktion*. (2003), Dreher, M. (ed), Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 15)

Democrazia e antidemocrazia = *Democrazia e antidemocrazia nel mondo greco* (Atti del convegno internazionale di studi chieti (9-11 aprile 2003)). (2005), Bultrighini, U. (ed), Alessandria.

Demokratie, Recht und soziale Kontrolle = *Demokratie, Recht und soziale Kontrolle im klassischen Athen*. (2002), Cohen, D. & E. Müller-Luckner (eds), München. (Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien 49)

Development of the polis = *The development of the polis in archaic Greece*. (1997), Mitchell, L. G. & P. J. Rhodes (eds), London.

Die athenische Demokratie = *Die athenische Demokratie im 4. Jahrhundert v. Chr. Vollendung oder Verfall einer Verfassungsform?* (Akten eines Symposiums (3-7 August 1992)). (1995), Eder, W. (ed), Stuttgart.

Dikaion kai Istoría = *Dikaion kai Istoría. Mikra meletemata*. (1973), Christophilopoulos, A., Athenai.

Du châtiment dans la cité = *Du châtiment dans la cité. Supplices corporels et peine de mort dans le monde antique* (Table Ronde organisée par l'École Française de Rome, Rome (9-11 novembre 1982)). (1984), Rome. (Collection de l'EFR 79)

Eherecht und Familiengut = *Eherecht und Familiengut in Antike und Mittelalter*. (1992), Simon, D. (ed), München.

Eranion Maridaki = *Eranion pros Georgion S. Maridakin epi tei sumplerossei triakonta pente eton panepistemiakes didaskalias*. 3 vols, (1963-64), Athenai.

Epigraphy and the Greek historian = *Epigraphy and the Greek historian*. (2008), Cooper, G. (ed), Toronto. (Phoenix Suppl. 47)

Eros et droit = *Eros et droit en Grèce classique* (Recueil d'études présentées comme communications lors du XXXVIIIe Congrès de la SIHDA). (1988), Dimakis, P. D. (ed), Köln. (Études de Philosophie et d'Histoire du Droit 3)

Essays de Ste Croix = *Crux. Essays presented to G. E. M. de Ste. Croix on his 75th birthday*. (1985), Cartledge, P. A. & F. D. Harvey (eds), Exeter.

Eunomia = Eunomia. *À la recherche de l'équité*. (2003), Ruzé, F., Paris.

Fear of slaves = *Fear of slaves – fear of enslavement in the ancient Mediterranean. Peur de l'esclave – Peur de l'esclavage en Méditerranée ancienne (Discours, représentations, pratiques)* (Actes du XXXIXe Colloque du GIREA – Rethymnon (4-7 novembre 2004)). (2007), Serghidou, A. (ed), Besançon.

Federazioni e federalismo = *Federazioni e federalismo nell'Europa antica. Alle radici della casa comune*. (1994), Milano.

Femmes-esclaves = *Femmes-esclaves. Modèles d'interprétation anthropologique, économique, juridique* (Atti del XXI colloquio internazionale GIREA, Lacco Ameno-Ischia (27-29 ottobre 1994)). (1999), Merola, F. R. & A. S. Marino (eds), Napoli.

Festschrift Gagnér = *Juristische Gräzistik im frühen 19. Jahrhundert. Festschrift Sten Gagnér*. (1991), Stolleis, M. (ed), München.

Festschrift Koschaker = *Festschrift Paul Koschaker*. (1939), Kaser, M. et al. (eds), Weimar.

Festschrift Kränzlein = *Festschrift für Arnold Kränzlein. Beiträge zur antiken Rechtsgeschichte*. (1986), Wesener, G. (ed), Graz.

Festschrift Lauffer = *Studien zur alten Geschichte Siegfried Lauffer zum 70. Geburtstag am 4. August 1981 dargebracht von Freunden, Kollegen und Schülern*. (1986), H. Kalcyk, H. et al. (eds), Rome.

Festschrift Lewald = *Festschrift Hans Lewald bei Vollendung des 40. Amtsjahres als ordentliche Professor im Oktober 1953*. (1953), Basel.

Festschrift Rabel = *Festschrift für Ernst Rabel*. vol. 2, (1954), Kunkel, W. & H. J. Wolff (eds), Tübingen.

Festschrift Wenger = *Festschrift für Leopold Wenger zu seinem 70. Geburtstag*. 2 vols, (1944-45), München. (MBPaR 34-35)

Finley, Economy = *Economy and society in ancient Greece*. (1981), Finley, M. I., London.

Finley, The use = *The use and abuse of history. From the myths of the Greeks to Levi-Strauss. The past alive and the present illumined*. (1975), Finley, M. I., London.

Francotte, Mélanges = *Mélanges de droit public grec*. (1910), Francotte, H., Bruxelles.

Free speech = *Free speech in classical Antiquity*. (2004), Sluiter, I. & R. M. Rosen (eds), Leiden. (Mnemosyne Suppl. 254)

Fritz, Schriften = *Schriften zur griechischen und römischen Verfassungsgeschichte und Verfassungstheorie*. (1976), von Fritz, K., Berlin.

- Gernet, Anthropologie = *Anthropologie de la Grèce antique*. (1968), Gernet, L., Paris.
- Gernet, Droit et institutions = *Droit et institutions en Grèce antique*. (1968), Gernet, L., Paris.
- Gernet, Droit et société = *Droit et société dans la Grèce ancienne*. (1955), Gernet, L., Paris. (Publications de l'Institut de droit romain de l'Université de Paris 13)
- Gernet, Les Grecs = *Les Grecs sans miracle*. (1983), Gernet, L., Paris.
- Gesammelte = *Gesammelte Abhandlungen*. 2 vols, (1961), Pringsheim, F., Heidelberg.
- Gesetz und Gesetzlichkeit = *Gesetz und Gesetzlichkeit in der Wissenschaften*. (2006), Bock, W. (ed), Darmstadt.
- Gesetzgebung in antiken Gesellschaften = *Gesetzgebung in antiken Gesellschaften. Israel, Griechenland, Rom*. (2007), Burckhardt, L. et al. (eds), Berlin.
- Gestures = *Gestures. Essays in ancient history, literature, and philosophy presented to Alan L. Boegehold on the occasion of his retirement and his seventy-fifth birthday*. (2003), Bakewell, G. W. & J. P. Sickinger (eds), Oxford.
- Greek and Roman political thought = *A companion to Greek and Roman political thought*. (2009), Balot, R. K. (ed), Oxford.
- Greek history and epigraphy = *Greek history and epigraphy: essays in honour of P. J. Rhodes*. (2009), Mitchell, L. & L. Rubinstein (eds), Swansea.
- Große Prozesse = *Große Prozesse im antiken Athen*. (2000), Burckhardt, L. & J. von Ungern-Sternberg (eds), München.
- Gschnitzer, Kleine Schriften = *F. Gschnitzer. Kleine Schriften zum griechischen und römischen Altertum*. 2 vols, (2003), Trümper, C. & T. Schmitt (eds), Stuttgart. (Historia Einzelschriften 167)
- Hansen, Athenian Ecclesia = *The Athenian ecclesia. A collection of articles 1976-1983*. (1983), Hansen, M. H. (ed), Copenhagen. (Opuscula Graecolatina 26)
- Hansen, Athenian Ecclesia II = *The Athenian ecclesia II. A collection of articles 1983-1989*. (1989), Hansen, M. H. (ed), Copenhagen.
- Hansen, Sources = *Sources for the ancient Greek city-state* (Acts of the Copenhagen Polis Centre, vol. 2 (Symposium, August 24-27, 1994)). (1995), Hansen, M. H. (ed), Copenhagen. (Der kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filosofiske Meddelelser 72)
- Harris, Democracy and the rule of law = *Democracy and the rule of law in classical Athens. Essays on law, society, and politics*. (2006), Harris, E. M. (ed), Cambridge.
- Heitsch, Gessammelte Schiften = *Gesammelte Schriften*. 3 vols, (2003), Heitsch, E. (ed), Leipzig. (Beiträge zur Altertumskunde 154)
- Hellenika. Essays = *Hellenika: Essays on Greek history and politics*. (1982), Horsley, G. A. R. (ed), New South Wales.

Herrmann, Kleine Schriften = *Johannes Herrmann. Kleine Schriften zur Rechtsgeschichte*. (1990), Schieman, G. (ed), München. (MBPaR 83)

Hommage Garlan = *Esclavage, guerre, économie en Grèce ancienne. Hommages à Y. Garlan*. (1997), Brulé, P. & J. Oulhen (eds), Rennes.

Hommage à J. Annequin = *La fin du statut servile? Affranchissement, libération, abolition. Hommage à J. Annequin*. (2008), Gonzales, A. (ed), Besançon.

Horkos = *Horkos: The oath in Greek society*. (2007), Sommerstein, A. H. & J. Fletcher (eds), Exeter.

Historie = *Historie. Studi offerti dagli allievi a Giuseppe Nenci in occasione del suo settantessimo compleanno*. (1994), Alessandri, S. (ed), Galatina.

I Greci = *I Greci. Storia-Cultura-Arte-Società*. 2 in 4 vols, (1997), Settis, S. (ed), Torino.

Il cittadino, lo straniero = *Il cittadino, lo straniero, il barbaro fra integrazione ed emarginazione nell'antichità* (Atti del I incontro internazionale di storia antiqua, Genova (22-24 maggio 2003)). (2005), Bertinelli, M. G. A. & A. Donati (eds), Roma. (Serta Antiqua et Mediaevalia 7)

Individus, groupes et politique = *Individus, groupes et politique à Athènes de Solon à Mithridate*. (2007), Couvenhes, J.-C. & S. Milanezi (eds), Bordeaux. (Perspectives Historiques 15)

Justice v. Law = *Justice v. law in Greek political thought (Politikos III)*. (1997), Rubin, L. G. (ed), Maryland.

Karabelias, Études = *Études d'histoire juridique et sociale de la Grèce ancienne*. (2005), Karabelias, E. (ed), Athènes. (EHHD Suppl. 6)

Kosmos = *Kosmos. Essays in order, conflict, and community in classical Athens*. (1998), Cartledge, P., Millet, P. & S. von Reden (eds), Cambridge.

L'aveu = *L'Aveu. Antiquité et Moyen Age* (Actes de la table ronde organisée par l'École Française de Rome avec le concours du CNRS et de l'Université de Trieste, Rome (28-30 mars 1984)). (1986), Rome. (Collection de l'EFR 88)

L'étranger = *L'étranger dans le monde grec II*. (1992), Lonis, R. (ed), Nancy.

L'Onomastikon = *L'Onomasticon di Giulio Polluce. Tra lessicografia e antiquaria*. (2007), Bearzot, C. et al. (eds), Milano. (Contributi di storia antica 5)

La codification = *La codification des lois dans l'antiquité* (Actes du colloque de Strasbourg (27-29 novembre 1997)). (2000), Lévy, E. (ed), Paris. (Université Marc Bloch de Strasbourg. Travaux du Centre de Recherches sur le Proche-Orient et la Grèce antiques 16)

La Grande Iscrizione = *La grande iscrizione di Gortyna. Centoventi anni dopo la scoperta* (Atti del I convegno internazionale di studi sulla Messarà, Atene – Haghi Dekka (25-28 maggio 2004)). (2005), Greco, E. & M. Lombardo (eds), Atene.

La norme = *La norme en matière religieuse en Grèce ancienne* (Actes du XII colloque international du CIERGA, Rennes (septembre 2007)). (2009), Brulé, P. (ed), Liège. (Kernos Suppl. 21)

La violence = *La violence dans les mondes grec et romain* (Actes du colloque international, Paris (2-4 mai 2002)). (2005), Bertrand, J.-M. (ed), Paris.

Latte, Kleine Schriften = *Kurt Latte. Kleine Schriften zu Religion, Recht, Literatur und Sprache der Griechen und Römer*. (1968), Gigon, O. et al. (eds), München.

Law and drama = *Law and drama in ancient Greece*. (2010), Harris, E. M., Leão, D. F. & P. J. Rhodes (eds), London.

Law and social status = *Law and social status in classical Athens*. (2000), Edmondson, J. & V. Hunter (eds), Oxford.

Law in its political setting = *Greek law in its political setting. Justifications not justice*. (1998), Foxhall, L. & A. D. E. Lewis (eds), Oxford.

Law, politics and society = *Law, politics and society in the ancient Mediterranean world*. (1993), Halpern, D. & D. W. Hobson (eds), Sheffield.

Law, rhetoric and comedy = *Law, rhetoric, and comedy in classical Athens. Essays in honour of Douglas M. MacDowell*. (2004), Cairns, D. L. & R. A. Knox (eds), London.

Le droit de la famille = *Le droit de la famille en Europe. Son évolution depuis l'antiquité jusqu'à nos jours* (Actes des journées internationales d'histoire du droit). (1992), Ganghoffer, R. (ed), Strasbourg. (Publications de la Maison des Sciences de l'Homme de Strasbourg 7)

Le législateur et la loi = *Le législateur et la loi dans l'antiquité. Hommage à Françoise Ruzé* (Actes du colloque de Caen (15-17 mai 2003)). (2005), Sineux, P. (ed), Caen.

Le monde antique = *Le monde antique et les droits de l'homme* (Actes de la 50e session de la société internationale Fernand de Visscher pour l'histoire des droits de l'antiquité (16-19 septembre 1996)). (1998), Jones, H. (ed), Bruxelles.

Le serment = *Le serment I: Signes et fonctions*. (1991), Verdier, R. (ed), Paris.

Les régulations sociales = *Les régulations sociales dans l'antiquité* (Actes du colloque d'Angers (23 et 24 mai 2003)). (2006), Molin, M. (ed), Rennes.

Lotze, Bürger und Unfreie = *D. Lotze. Bürger und Unfreie im vorhellenistischen Griechenland. Ausgewählte Aufsätze*. (2000), Ameling, W. & K. Zimmermann (eds), Stuttgart. (Alttertumswissenschaftliches Kolloquium 2)

Mélanges Casevitz = *Philologia. Mélanges offerts à M. Casevitz*. (2006), Brillet-Dubois, P. & E. Parmentier (eds), Lyon.

Mélanges Dimakis = *Mélanges en l'honneur Panayotis D. Dimakis. Droits antiques et société*. (2002), Athènes.

Mélanges Glotz = *Mélanges Gustave Glotz*. 2 vols, (1932), Paris.

Mélanges Leveque 7 = *Mélanges Pierre Levêque 7. Anthropologie et société*. (1993), Mactoux, M.-M. & E. Geny (eds), Paris. (Annales littéraires de l'Université de Besançon 49)

Mélanges Lévy-Bruhl = *Droits de l'antiquité et sociologie juridique: Mélanges*

Henri Lévy-Bruhl. (1959), Paris. (Publications de l'Institut de droit romain de l'Université de Paris 17)

Mélanges Sfériadès = *Symmeikta Sepheriade*. 2 vols. (1961), Athènes.

Mélanges Seston = *Mélanges d'histoire ancienne offerts à William Seston*. (1974), Paris.

Maridakis, Meletai = *Meletai*. (1979), Maridakis, G. S., Athenai-Komotene.

Meletes historias tou hellenikou dikaiou ton synallagon = *Meletes historias tou hellenikou dikaiou ton synallagon archaiou, byzantinou, metabyzantinou*. (1993), Gofas, D. C., Athenai. (Bibliotheke tes en Athenais Archaiologikes Hetaireias 133)

Miscellanea Sartori = *Miscellanea in onore di Fr. Sartori per l' 80° compleanno*. (2003), Trento.

Mneme Petropoulou = *Mneme Georgiou A. Petropoulou (1897-1964)*. 2 vols. (1984), Dimakis, P. D. (ed), Athena.

Mnemosynon Bisoukidou = *Mnemosynon Perikleous Bisoukidou*. (1960-62), Thessaloniki. (EESNOE 8)

Mythe et justice = *Mythe et justice dans la pensée grecque*. (2009), Tzitzis, St., Protopappas-Marneli, M. & B. Melkevik (eds), Montreal.

Nomodeiktes = *Nomodeiktes. Greek studies in honor of Martin Ostwald*. (1993), Rosen, R. M. & J. Farell (eds), Ann Arbor.

Nomos = *Nomos. Essays in Athenian law, politics and society*. (1990), Cartledge, P., Millet, P. & S. Todd (eds), Cambridge.

Nomos. Direito e sociedade = *Nomos. Direito e sociedade na antiguidade classica (Derecho y sociedad en la antigüedad clásica)*. (2004), Leão, D. F. et al. (eds), Madrid.

Nomos und Gesetz = *Nomos und Gesetz. Ursprünge und Wirkungen des griechischen Gesetzdenkens* (6. Symposion der Kommission "Die Funktion des Gesetzes in Geschichte und Gegenwart"). (1995), Behrends, O. & W. Sellert (eds), Göttingen. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, philologisch-historische Klasse 209)

Ostwald, Language and History = *Language and history in ancient Greek culture*. (2009), Ostwald, M., Philadelphia.

Philathenaios = *Philathenaios. Studies in honour of M. J. Osborne*. (2010), Tamis, A., Mackie, C. J. & S. G. Byrne (eds), Athens.

Philosophy of law = *Philosophy of law in the history of human thought*. (1988), Panou, St. et al. (eds), Stuttgart. (Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie Suppl. 2)

Platonos Nomoi = *Platonos Nomoi* (Praktika diethnous epistemonikou synedriou (7-8 Maiou 2001)). (2003), Mikroyannakis, E. (ed), Athenai-Komotene.

Plato's Laws. From theory into practice = *Plato's Laws: From theory into practice* (Proceedings of the VI Symposium Platonicum. Selected Papers). (2003), Scolnicov, S. & L. Brisson (eds), Sankt Augustin. (International Plato Studies 15)

Poikilma = Poikilma: *studi in onore di Michele R. Cataudella in occasione del 60 compleanno*. (2001), Bianchetti, S. et al. (eds), Rome.

Poleis e politeiai = Poleis e politeiai. *Esperienze politiche, tradizioni letterarie, progetti costituzionali* (Atti del convegno internazionale di storia greca, Torino (29-31 maggio 2002)). (2004), Cataldi, S. (ed), Alessandria.

Polis and Politics = Polis and Politics. *Studies in ancient Greek history presented to M. H. Hansen on his sixtieth birthday*. (2000), Flensted-Jansen, P. et al. (eds), Copenhagen.

Politics of orality = *Politics of orality*. (2007), Cooper, C. (ed), Leiden. (Mnemosyne Suppl. 280)

Popular tyranny = *Popular tyranny: Sovereignty and its discontents in ancient Greece*. (2003), Morgan, K. A. (ed.), Austin, Tx.

Processi e politica = *Processi e politica nel mondo antico*. (1996), Sordi, M. (ed), Milano. (CISA 22)

Processo civile = *Processo civile e processo penale nell'esperienza giuridica del mondo antico* (Atti del convegno in memoria di A. Biscardi, Siena Certosa di Pontignano, 13-15 dicembre 2001). (2002-2003), Genova. (AFGG 32)

Prosopa kai thesmoi = *Prosopa kai thesmoi tes archaias Helladas*. (1994), Dimakis, P. D., Athena.

Prostitutes & courtesans = *Prostitutes & courtesans in the ancient world*. (2006), Faraone, C. A. & L. K. McClure (eds), Wisconsin.

Rape in antiquity = *Rape in antiquity: sexual violence in the Greek and Roman worlds*. (1997), Deacey, S. & K. F. Peirce (eds), London.

Rechtskodifizierung = *Rechtskodifizierung und soziale Normen im interkulturellen Vergleich*. (1994), Gehrke, H.-J. (ed), Tübingen. (Scripta Oralia 66)

Règle et pratique = *Règle et pratique du droit dans les réalités juridiques de l'antiquité* (Atti della 51a sessione, société internationale Fernand de Visscher pour l'histoire des droits de l'antiquité, Crotone-Messina (16-20 settembre 1997)). (1999), Piro, I. (ed), Catanzaro.

Ritual, finance, politics = *Ritual, finance, politics. Athenian democratic accounts presented to David Lewis*. (1994), Osborne, R. & S. Hornblower (eds), Oxford.

Ruschenbusch, Kleine Schriften = *Kleine Schriften zur griechischen Rechtsgeschichte*. (2005), Ruschenbusch, E., Wiesbaden. (Philippika. Marburger altertumskundliche Abhandlungen 10)

Schoemann, Opuscula = *Opuscula Academica*. 3 vols, (1856-71), Berlin.

Scritti Ferrini = *Scritti in onore di Contardo Ferrini pubblicati in occasione della sua beatificazione*. 4 vols, (1947-49), Milano. (Pubblicazioni della Università cattolica del Sacro Cuore, 17-18, 23, 28)

Scritti Guarino = Sodalitas. *Scritti in onore di Antonio Guarino*. 9 vols, (1984-85), Giuffrè, V. (ed), Napoli. (Bibl. di Labeo 8)

- Solon of Athens = *Solon of Athens. New historical and philological approaches*. (2006), Blok, J. H. & A. P. M. H. Lardinois (eds), Leiden. (Mnemosyne Suppl. 272)
- Sorteggio pubblico = *Sorteggio pubblico e clericomanzia dall'antichità all'età moderna*. (2001), Cordano, F. & C. Grottanelli (eds), Milano.
- Statut personnel = *Statut personnel et liens de famille dans les droits de l'Antiquité*. (1993), Modrzejewski, J. M., Aldershot.
- Studi Arangio-Ruiz = *Studi in onore di Vincenzo Arangio-Ruiz nel XLV anno del suo insegnamento*. 4 vols, (1953), Napoli.
- Studi Betti = *Studi in onore di Emilio Betti*. 3 vols, (1962), Milano.
- Studi Biscardi = *Studi in onore di Arnaldo Biscardi*. 5 vols, (1982-85), Pastori, F. et al. (eds), Milano.
- Studi Manni = *Philias charin. Miscellanea di studi classici in onore di Eugenio Manni*. 4 vols, (1980), Fontana, M. J. et al. (eds), Roma.
- Studi Martini = *Studi in onore di Remo Martini*. (2008), Milano.
- Studi Paoli = *Studi in onore di Ugo Enrico Paoli*. (1956), Firenze. (Pubblicazioni dell'Università degli studi di Firenze, Facoltà di lettere e filosofia 4 (1))
- Studi Sanfilippo = *Studi in onore di Cesare Sanfilippo*. 7 vols, (1982-87), Milano.
- Studi Volterra = *Studi in onore di Edoardo Volterra*. 6 vols, (1971), Milano. (Pubblicazioni della Facoltà di giurisprudenza dell'Università di Roma, 40-45)
- Studies Hammond = Hammond, N. G. L. (1973) *Studies in Greek history. A companion volume to a history of Greece to 322 B.C.*, Oxford.
- Studies Vanderpool = *Studies in Attic epigraphy, history and topography presented to Eugene Vanderpool*. (1982), Shear, T. L. (ed), Princeton, NJ. (Hesperia Suppl. 19)
- Symboles I = *Symvoles sten ereuna tou archaiou hellenikou kai hellenistikou dikaiou 1*. (1992), Adam, S. (ed), Athena.
- Symboles II = *Symvoles sten ereuna tou archaiou hellenikou kai hellenistikou dikaiou 2*. (1994), Adam, S. (ed), Athena.
- Symposion 1971 = *Symposion 1971. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte*. (1975), Wolff, H. J. (ed), Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 1)
- Symposion 1974 = *Symposion 1974. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte, Gargnano am Gardasee (5.-8. Juni 1974)*. (1979), Wolff, H. J. (ed), Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 2)
- Symposion 1977 = *Symposion 1977. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte, Chantilly (1.-4. Juni 1977)*. (1982), Modrzejewski, J. & D. Liebs (eds), Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 3)
- Symposion 1979 = *Symposion 1979. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte, Ägina (3-7 September 1979)*. (1983), Dimakis, P. (ed), Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 4)

Symposion 1982 = *Symposion 1982. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte, Santander* (1-4 September 1982). (1989), Fernández Nieto, F. J. (ed), Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 5)

Symposion 1985 = *Symposion 1985. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte, Ringberg* (24.-26. Juli 1985). (1989), Thür, G. (ed), Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 6)

Symposion 1988 = *Symposion 1988. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte, Siena – Pisa* (6-8 giugno 1988). (1990), Nenci, G. & G. Thür (eds), Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 7)

Symposion 1990 = *Symposion 1990. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte, Pacific Grove, California* (24-26 September 1990). (1991), Gagarin, M. (ed), Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 8)

Symposion 1993 = *Symposion 1993. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte, Graz-Andritz* (12-16 September 1993). (1994), Thür, G. (ed), Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 10)

Symposion 1995 = *Symposion 1995. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte, Korfu* (1-5 September 1995). (1997), Thür, G. & J. Vélissaropoulos-Karakostas (eds), Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 11)

Symposion 1997 = *Symposion 1997. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte, Altañumara* (8-14 September 1997). (2001), Thür, G. & E. Cantarella (eds), Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 13)

Symposion 1999 = *Symposion 1999. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte, Pazo de Marinan, La Coruna* (6-9 September 1999). (2003), Thür, G. & F. J. Fernandez Nieto (eds), Köln. (Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 14)

Symposion 2001 = *Symposion 2001. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte, Evanston, Illinois* (5-8 September 2001). (2005), Wallace, R. W. & M. Gagarin (eds), Wien. (Österreichische Akademie des Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse. Kommission für Antike Rechtsgeschichte; Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 16)

Symposion 2003 = *Symposion 2003. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte, Rauschholzhausen* (30 September – 3 October 2003). (2006), Thür, G. & H.-A. Rupprecht (eds), Wien. (Österreichische Akademie des Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse. Kommission für Antike Rechtsgeschichte; Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 17)

Symposion 2005 = *Symposion 2005. Vorträge zur griechischen und hellenistischen*

Rechtsgeschichte, Salerno (14-18 September 2005). (2007), Cantarella, E. (ed), Wien. (Österreichische Akademie des Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse. Kommission für Antike Rechtsgeschichte; Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 18).

Symposion 2007 = *Symposion 2007. Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte, Durham* (2–6 September 2007). (2009), Harris, E. & G. Thür (eds), Wien. (Österreichische Akademie des Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse. Kommission für Antike Rechtsgeschichte; Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische Rechtsgeschichte 20)

Synteleia Arangio-Ruiz = *Synteleia Arangio-Ruiz*. (1964), Guarino, A. & L. Labruna (eds), Napoli.

Taubenschlag, Opera = *Opera minora*. (1959), Taubenschlag, R., Warszawa.

The Attic orators = *The Attic orators*. (2007), Carawan, E. (ed), Oxford.

The Cambridge companion = *The Cambridge companion to ancient Greek law*. (2005), Gagarin, M. & D. Cohen (eds), Cambridge.

The Greeks and their legacy = *The Greeks and their legacy*. (1988), Dover, K. J., Oxford.

The law and the courts = *The law and the courts in ancient Greece*. (2004), Harris, E. & L. Rubinstein (eds), London.

The notion of citizenship = *The notion of citizenship in ancient Greek philosophy*. (2009), Moutsopoulos, E. & M. Protopapas-Marneli (eds), Athens.

The School of Hellas = *The school of Hellas. Essays on Greek history, archaeology, and literature*. (1991), Obbink, D. & P. A. van der Waerdt (eds), Oxford.

Timai Triantaphyllopoulou = *Timai I. Triantaphyllopoulou*. (2000), Athena.

Tomos Armenopoulou = *Tomos Konstantinou Armenopoulou epi tei hexakosieteridi tes Hexabilou autou (1345-1945)*. (1952), Thessaloniki. (EESNOE 6)

Tomos Triantaphyllopoulou = *Tomos pros timen Konstantinou Triantaphyllopoulou epi tei tessarakontaeteridi tes kathegesias tou*. (1959), Athenai.

Ut par delicto = *Ut par delicto sit poena: Crime e justiça na antiguidade*. (2005), de Miguel Mora, C. (ed), Aveiro.

Valuing others = *Valuing others in classical antiquity*. (2010), Rosen, R. M. & I. Sluiter (eds), Leiden. (Mnemosyne Suppl. 323)

Velissaropoulos-Karakosta, Archaioellenika = *ArchaioEllenika. Meletes istorias dikaiou kai thesmon tes archaiotetas*. (2004), Velissaropoulou-Karakosta, J. (ed), Athena.

Vivere da democratici = *Vivere da democratici. Studi su Lisia e la democrazia ateniese*. (2007), Bearzot, C., Roma.

Wade-Gery, Essays = *Essays in Greek history*. (1958), Wade-Gery, H. T. (ed), Oxford.

Willetts, Selected papers = *Selected papers I*. (1986), Willetts, R. F., Amsterdam.

Wolff, Beiträge = *Beiträge zur Rechtsgeschichte Altgriechenlands und des hellenistisch-römischen Ägypten*. (1961), Wolff, H. J., Weimar. (Forschungen zum römischen Recht 13)

Wolff, Opuscula = *H. J. Wolff. Opuscula Dispersa*. (1974), Wolf, J. G. & F. Wiaecker (eds), Amsterdam.

Xenion Zepos = Xenion. *Festschrift für Pan. J. Zepos anlässlich seines 65. Geburtstages am 1. Dezember 1973*. 3 vols, (1973), von Caemmerer, E. et al. (eds), Athen.

Youni, Dikaio kai Istoría = *Dikaio kai Historia. Meletes historias tou dikaiou I*. (2008), Youni, M. S. (ed), Athina.

Zur griechischen Rechtsgeschichte = *Zur griechischen Rechtsgeschichte*. (1968), Berneker, E. (ed), Darmstadt.

II. Journals and Periodicals

A & R	=	<i>Atene e Roma.</i>
AAntHung	=	<i>Acta Antiqua Academiae Scientiarum.</i>
AATC	=	<i>Atti e Memorie dell'Accademia Toscana La Colombaria.</i>
AAWW	=	<i>Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien.</i>
AC	=	<i>L'Antiquité Classique.</i>
ACD	=	<i>Acta Classica Universitatis Scientiarum Debrecensis.</i>
Aclass	=	<i>Acta Classica</i>
AE	=	<i>Archaiologike Ephemeris.</i>
AEG	=	<i>Annuaire des Études Grecques.</i>
AFGG	=	<i>Annali della Facoltà di Giurisprudenza di Genova.</i>
AFLB	=	<i>Annales de la Faculté des Lettres de Bordeaux.</i>
AFLC	=	<i>Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Cagliari.</i>
AFLl	=	<i>Annali della Facoltà di Lettere dell'Università di Lecce.</i>
AFLS	=	<i>Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Siena.</i>
AfP	=	<i>Archiv für Papyrusforschung und verwandte Gebiete.</i>
AG	=	<i>Archivio Giuridico.</i>
AGPh	=	<i>Archiv für Geschichte der Philosophie.</i>
AHB	=	<i>Ancient History Bulletin.</i>
AHDO	=	<i>Archive d'Histoire du Droit Oriental.</i>
AIB	=	<i>Académie des Inscriptions et Belles Lettres de Paris. Comptes rendus et mémoires.</i>
AIBS	=	<i>Académie des Inscriptions et Belles Lettres de Paris. Mémoires par divers savants.</i>
AID	=	<i>Archeion Idiotikou Dikaiou.</i>
AION	=	<i>Annali dell'Istituto universitario Orientale di Napoli.</i>
AJA	=	<i>American Journal of Archeology.</i>
AJAH	=	<i>American Journal of Ancient History.</i>
AJPh	=	<i>American Journal of Philology.</i>
AK	=	<i>Antike Kunst.</i>
AncPh	=	<i>Ancient Philosophy.</i>
AncSoc	=	<i>Ancient Society.</i>
AncW	=	<i>Ancient World.</i>
APA	=	<i>Abhandlungen der preussischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch- historische Klasse, Berlin.</i>
APhD	=	<i>Archives de Philosophie du Droit.</i>
ASAA	=	<i>Annuario della Scuola Archeologica di Atene e della Missioni Italiani in Oriente.</i>
ASGP	=	<i>Annali del Seminario Giuridico di Palermo.</i>
ASGW	=	<i>Abhandlungen der sachsichen Gesellschaft der Wissenschaften. Philologisch-historische Klasse, Leipzig.</i>

ASMP	=	<i>Compte-rendus de l'Académie des sciences morales et politiques</i> , Paris.
ASNP	=	<i>Annali della Scuola Superiore di Pisa</i> .
BCH	=	<i>Bulletin de la Correspondence Hellénique</i> .
BHM	=	<i>Bulletin de la Société Française d'Histoire de la Médecine</i> .
BICS	=	<i>Bulletin of the Institute for Classical Studies</i> .
BIDR	=	<i>Bulletino dell'Istituto di Diritto Romano</i> .
BPh	=	<i>Berliner philologische Wochenschrift</i> .
BSA	=	<i>Annual of the British School at Athens</i> .
BSGW	=	<i>Berichte der sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften</i> . Philologisch-historische Klasse.
Bu	=	<i>Bursians Jahresberichte über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft</i> .
CB	=	<i>Classical Bulletin</i> .
CE	=	<i>Chronique d'Égypte</i> .
CFC	=	<i>Cuadernos de Filología Clásica</i> .
CivCICr	=	<i>Civiltà Classica et Cristiana</i> .
CJ	=	<i>Classical Journal</i> .
ClAnt	=	<i>Classical Antiquity</i> .
ClassMed	=	<i>Classica et Medievalia</i> .
CPh	=	<i>Classical Philology</i> .
CQ	=	<i>Classical Quarterly</i> .
CR	=	<i>Classical Review</i> .
CRAI	=	<i>Comptes Rendus de l'Académie des Inscriptions</i> .
CS	=	<i>Critica Storia</i> .
CSCA	=	<i>Californian Studies in Classical Antiquity</i> .
CW	=	<i>Classical World</i> .
DHA	=	<i>Dialogues d'Histoire Ancienne</i> .
EEN	=	<i>Ephemeris Ellenon Nomikon</i> .
EHHd	=	<i>Epeterida Kentrou Ereunes Istorias Ellenikou Dikaiou</i> (formerly <i>Epeterida Archeiou Istorias Ellenikou Dikaiou</i>)
EMC/CV	=	<i>Echos du Monde Classique/Classical Views</i> .
ETF	=	<i>Espacio, tiempo y forma</i> .
G & R	=	<i>Greece & Rome</i> .
HPTh	=	<i>History of Political Thought</i> .
HSCP	=	<i>Harvard Studies in Classical Philology</i> .
HTHR	=	<i>Harvard Theological Review</i> .
HZ	=	<i>Historische Zeitschrift</i> .
IncidAntico	=	<i>Incidenza dell'Antico</i>
JHM	=	<i>Journal of the History of Medicine and allied Sciences</i> .
JHS	=	<i>The Journal of Hellenic Studies</i> .
JJP	=	<i>The Journal of Juristic Papyrology</i> .
JNG	=	<i>Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte</i> .
JÖAI	=	<i>Jahrshefte des österreichischen archäologischen Instituts in Wien</i> .
JRS	=	<i>The Journal of Roman Studies</i> .
JS	=	<i>Journal des Savants</i> .

LCM	=	<i>Liverpool Classical Monthly.</i>
LEC	=	<i>Les Études Classiques.</i>
LF	=	<i>Listy Filologicke.</i>
LSt	=	<i>Leipziger Studien zur klassischen Philologie.</i>
LT	=	<i>Law Times.</i>
MAB	=	<i>Mémoires couronnés et autres mémoires de l'Académie des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique.</i>
MAL	=	<i>Memorie della Classe di Scienze morali e storiche dell' Accademia dei Lincei.</i>
MAT	=	<i>Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles - Lettres de Toulouse.</i>
MB	=	<i>Musée Belge.</i>
MBAH	=	<i>Marburger Beiträge zur antiken Handelsgeschichte (formerly Münstersche Beiträge zur antiken Handelsgeschichte).</i>
MDAI	=	<i>Mitteilungen des deutschen archäologischen Institut. Athen.</i>
MEFRA	=	<i>Mélanges de l'École Française de Rome (Antiquité).</i>
MEP	=	<i>Minima Epigrafica e Papyrologica.</i>
MGR	=	<i>Miscellanea Greca e Romana</i>
MH	=	<i>Museum Helveticum.</i>
MPA	=	<i>Monatsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften.</i>
NJ	=	<i>Neue Jahrbücher für klassische Philologie.</i>
NJKIA	=	<i>Neue Jahrbücher für das klassische Altertum.</i>
NRHD	=	<i>Nouvelle Revue d'Histoire du Droit.</i>
P & P	=	<i>Past and Present.</i>
PCPS	=	<i>Proceedings of the Cambridge Philological Society.</i>
PdP	=	<i>Parola del Passato.</i>
Ph & Rh	=	<i>Philosophy and Rhetoric.</i>
PhilosQ	=	<i>The Philosophical Quarterly.</i>
PhR	=	<i>Philosophical Review.</i>
PhU	=	<i>Philologische Untersuchungen.</i>
PAkAth	=	<i>Praktika Akademias Athenon.</i>
QS	=	<i>Quaderni di Storia.</i>
QUCC	=	<i>Quaderni Urbinati di Cultura Classica.</i>
RBPh	=	<i>Revue Belge de Philologie.</i>
REA	=	<i>Revue des Études Anciennes.</i>
REG	=	<i>Revue des Études Grecques.</i>
RFHIP	=	<i>Revue Française d'Histoire des Idées Politiques.</i>
RFIC	=	<i>Rivista di Filologia e d'Istruzione Classica.</i>
RGDR	=	<i>Revista General de Derecho Romano.</i>
RH	=	<i>Revue Historique.</i>
RHDFE	=	<i>Revue d'Histoire du Droit Français et Étranger.</i>
RhM	=	<i>Rheinische Museum.</i>
RIDA	=	<i>Revue Internationale des Droits de l'Antiquité.</i>
RIFD	=	<i>Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto.</i>
RIL	=	<i>Rendiconti del Istituto Lombardo.</i>
RLAC	=	<i>Reallexicon für Antike und Christentum.</i>

RLAM	=	<i>Revue de Législation Ancienne et Moderne française et étrangère.</i>
RPh	=	<i>Revue de Philologie, de littérature et d'histoire anciennes.</i>
RPhilos	=	<i>Revue Philosophique.</i>
RSA	=	<i>Rivista Storica dell'Antichità.</i>
SAW	=	<i>Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse, Wien.</i>
SBAW	=	<i>Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-philologische und historische Klasse, München.</i>
SCI	=	<i>Scripta Classica Israelica.</i>
SCO	=	<i>Studi Classici e Orientali.</i>
SDHI	=	<i>Studi et Documenti Historiae et Iuris.</i>
SIFC	=	<i>Studi Italiani di Filologia Classica.</i>
SO	=	<i>Symbola Osloenses.</i>
SPA	=	<i>Sitzungsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften.</i>
SRISF	=	<i>Studi e ricerche dell'Istituto di storia, Facoltà di lettere e filosofia.</i>
TAPhA	=	<i>Transactions of American Philological Association.</i>
TR	=	<i>Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis.</i>
VDI	=	<i>Vestnik Drevnej Istorii.</i>
WHB	=	<i>Wiener Humanistische Blätter.</i>
WS	=	<i>Wiener Studien.</i>
ZAnt	=	<i>Ziva Antiqua.</i>
ZPE	=	<i>Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik.</i>
ZRG	=	<i>Zeitschrift der Savigny-Stiftung. Romanistische Abteilung.</i>
ZVR	=	<i>Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft.</i>

INTRODUCTION

The project NOMOI was conceived by David Mirhady of Simon Fraser University, Canada and Ilias Arnaoutoglou of Research Centre for the History of Greek Law, Academy of Athens, Greece over a long discussion during the conference in honour of D. M. MacDowell in Glasgow in June 2001. The central idea of the project was to bring together and under one roof all the different and disparate bibliographies (Calhoun's, *Working bibliography*, Sautel, *Introduction bibliographique... A/7 Grèce*, in journals like *AfP*, *Iura*, *JJP*, *Kodai*, *L'Année Philologique* (Droit grec), *RHDFE* (section Chronique (Droits de l'antiquité, Monde grec)), thematic bibliographies on Lysias or Plato), printed or on-line, concerning ancient Greek laws. Since the initial meeting they have managed to prepare, edit and make available a large part of the envisaged material. Mark Sundahl of Cleveland State University, USA joined the project in 2006.

The result of this project is the NOMOI website (www.sfu.ca/nomoi), which is updated twice a year. It includes material from the archaic and classical period, that is, from the 7th to the 4th century BCE inclusive. Since legal phenomena do not always respect strict temporal boundaries, we have also incorporated material that deals with the study of legal phenomena of the late 4th extending well into the 3rd century BCE. It remains a wish to extend the program to 212 CE, so as to include the developments in the Hellenistic and Roman era.

NOMOI is organized in thematic sections, despite the fact that no canonical ancient Greek taxonomy of laws survives. These sections do not reflect current legal systems, either continental or common-law; instead they are inspired by the Roman legal tradition with respect to fundamental notions and categories, as one of us was educated in a European law school. As a result, Anglo-American jurists will not find separate sections on tort law (this material is widespread in various parts) and continental scholars will not find a section on penal law (the topic is covered in "Crime and Punishment") or public law (of which a large part is included in *The Polis*). We have also tried to adapt the structure of the bibliography to the requirements of the modern study of ancient legal systems, one that

requires a wider knowledge of the society in which law operates.

Our starting block (and inspiration) was the somewhat idiosyncratic bibliography compiled and published in 1927 by G. Calhoun. We have included articles that have been published in historical and legal journals or periodicals devoted to classical studies, in proceedings of congresses, seminars and *symposia*, and in volumes in honour of distinguished scholars. The bibliography also includes monographs and dissertations available to the public. We have also attempted to single out republication of articles, particularly those found in volumes of collected studies (*Kleine Schriften*) of eminent scholars. We have decided not to include references to articles published electronically because of the transient nature of their host; however, when the article is not available in print, the electronic address is added. These references will remain on the NOMOI website. An extra effort will be made to include the only-electronic-publications. Since what is important is not only what is included but also what is left out, it is only fair to warn the reader that we exclude articles in the standard dictionaries and encyclopedias (such as *Oxford Classical Dictionary*, *RealEnzyklopedie*, *Der kleine Pauly*, *Der neue Pauly*, *Novissimo Digesto*, *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*, etc.), synthetic historical reconstructions in which law plays a (minor) role, treatises pertaining to legal philosophy, and law in Hellenistic Egypt (for which *Bulletin Papyrologique*, among others, provides a comprehensive register). The coverage of multifaceted concepts such as *demokratia* (democracy) or *douleia* (slavery) is restricted to their legal aspects and underpinnings.

Our aim is to bring to the attention of the scholarly community articles and books written in as many languages as we have direct access to, by transliterating the titles in the Latin alphabet or adopting the title's translation by the author. Printed publication of the web project NOMOI does not mean that the site will be put on the backburner or abandoned; it is an opportunity for us to re-edit and to provide a consolidated form of the material and to offer it to people not yet accustomed to working with the new electronic tools.

In what follows, we spell out the contents of each thematic section. Section I concerns the sources of ancient Greek legal history, that is, literary texts (oratory, poetry (epic, drama and comedy), historical and philosophical writings, lexica and other kinds of prose) and epigraphical evidence. We do not include editions, re-editions or translations of literary texts without commentary, or epigraphic corpora, unless they are thematic

corpora relating to legal institution(s) and are deemed to be of interest for the study of law and society. As for publications of inscriptions as well as anthologies, which may include legal documents, we did not list them exhaustively. More detailed references on the epigraphical publications can be found in *Guide de l'épigraphiste*⁴, Paris 2010 and new epigraphic material may be sought in *Bulletin Epigraphique* and in the volumes of *Supplementum Epigraphicum Graecum*.

In section 2 we have brought together the sundries of the field, that is other bibliographies, sourcebooks, handbooks, manuals and introductory essays. Essential are also works on methodology as well as legal history through the lenses of different –but related– disciplines.

Section 3 is the most extensive since it deals with the fundamentals of legal historical research, such as human rights (or civic rights, *droit de l'homme*), the relation of orality and custom to law, processes of dispute resolution and litigation, the origin of legal norms, the phenomenon of codification, the meaning of the terms *themis*, *dike*, *nomos*, law and legislators (among them the most famous Greek legislators, Lycurgus, Drakon and Solon), interpretations of laws and legal terms, the relation of ancient Greek legal systems to other similar systems (especially Near Eastern and Roman), cases of conflict of laws, legal vocabulary and terminology, and finally on a more theoretical level, the relation of law to justice and natural law.

In section 4, entitled *The Polis*, we have compiled the scholarly production on what today is called public law. It deals with the constitutions of the Greek cities, both as ideal types (*basileia*, *oligarchia*, *tyrannia*, *demokratia*), and also as actual constitutional sets of rules, various aspects on the nomenclature, appointment and jurisdiction of *polis* magistrates, the content and procedure of *nomothesia* (legislation), and the ways *poleis* dealt with the breakdown of political and social consensus, including cases of *stasis*, exile (the predominantly Athenian remedy of *ostrakismos* is dealt separately at the end of the section) and the often ensuing reconciliation. Parts of the section is devoted to the preservation of *polis* documents and the public finances.

Section 5 pertains to the relation between individuals *per se* and law. A large part of this section deals with questions of status, citizens, metics (resident foreigners), *xenoi* (foreigners), freedmen and freedwomen and slaves. The last two parts collect material about the relation of women to law (we do not aim to repeat the enormous bibliography of the last 40 years on women in antiquity, for which there are specialized webpages, e.g. *Diotima* (<http://www.stoa.org/diotima>) and on private associations (i.e. groups that are not parts of the *polis*).

Section 6 deals with questions on family (kinship, marriage, dowry, divorce, guardianship, orphans, adoption, *epikleros*) and inheritance (testament and succession *ab intestat*).

Section 7 includes material on contractual and property relations. In particular, it deals with the world of contractual obligations (*synallagmata/ symbolaia*), civil responsibility, penal clauses in contracts and particular forms such as sale, lease, loan, endowments, *locatio*. In the second section we present the ways property was conceived of, transferred and protected (property rights, grants of *enktesis*, mortgage and security, and servitudes).

Law and economic activity is the subject in section 8. In it questions of maritime law, commercial activities and lending and borrowing are dealt with.

Section 9 relates to the pathology of social life, that is, crime and punishment. We review the literature on procedures, courts, crimes (questions of definition and *mens rea*) and penalties.

Section 10 concerns the procedural facade of ancient Greek laws. Various aspects of the particularity of the system are treated in the first part, while in the following arbitration (private and public), the competence of different courts (especially Areopagus), regular legal actions (known in Athens as *graphai* and *dikai*) and special legal remedies, literature on famous trials and the personnel of courts are discussed. The part on proofs (witnesses, oath, torture of slaves) and evidence follows, whereas the section concludes with the enforcement of court decisions.

Section II takes up the ambivalent area of law and religion, in which sacral laws (*leges sacrae*), questions of *asylia*, *asebeia*, curses and administration of the sacred property play an important role.

Finally, section 12 inter-*poleis* relations leads us outside the walls of the *polis* into the world of interaction between the Greek cities, either through diplomacy or individuals representing a *polis* in their native *polis* (*proxenia*), inter-*poleis* arbitration, the relation between mother city and colonies, treaties and the formation and function of leagues.

We have included most of the published material through to summer of 2010. David Mirhady dealt with sections I and VII to X, Mark Sundahl was responsible for section II through IV, and Ilias Arnaoutoglou edited sections V to VII and XI to XII.

We would like to thank all those scholars who have encouraged us in the beginning of this project by offering advice on the structure and content, clarifications on particular publications, as well as those who have sent their list of publications. We would also like to thank the student research assistants who aided in the preparation of this volume, including Domingo Avilés, Alicia Grudzinskas, Brian Malone, Julie Mecca, Chris Morrissey and Scott Parry. Finally, we would like to thank the Academy of Athens and in particular the Director of the Centre for the History of Greek Law, Dr. Lydia Pappari-*Artemiadi* for including the book in the series published by the Centre.

November 2010

Mark Sundahl
David Mirhady
Ilias Arnaoutoglou

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το πρόγραμμα *NOMOI* ξεκίνησε από τους David Mirhady του Simon Fraser University, Canada και Ηλία Αρναούτογλου του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου της Ακαδημίας Αθηνών τον Ιούνιο του 2001 μετά από μια μακρά συζήτηση κατά τη διάρκεια του συνεδρίου προς τιμήν του καθ. D. M. MacDowell στη Γλασκώβη. Κεντρική ιδέα του προγράμματος ήταν η ενοποίηση των διαφόρων διαθέσιμων βιβλιογραφιών για το αρχαίο ελληνικό δίκαιο (Calhoun's, *Working bibliography*, Sautel, *Introduction bibliographique... A/7 Grèce, AFP, Iura, JJP, Kodai, L' Année Philologique* (Droit grec), *RHDFE* (Chronique, Droits de l'Antiquité, Monde grec), ή θεματικών π.χ. για τον Λυσία ή τον Πλάτωνα), τυπωμένων ή διαθέσιμων on-line. Από τότε προετοιμάσαμε, επεξεργαστήκαμε και διαδέσαμε στην επιστημονική κοινότητα μεγάλο μέρος του υλικού. Ο Mark Sundahl του Cleveland State University, USA έγινε μέλος του προγράμματος το 2006.

Καρπός του προγράμματος είναι η ιστοσελίδα *NOMOI* (www.sfu.ca/nomoi), η οποία ενημερώνεται δύο φορές το χρόνο. Περιλαμβάνει υλικό από την αρχαϊκή και την κλασική περίοδο, δηλ. από τον 7^ο έως και τον 4^ο αιώνα π.Χ. Επειδή τα δικαϊκά φαινόμενα δεν γνωρίζουν αυστηρές χρονικές οριοθετήσεις, έχουμε συμπεριλάβει υλικό που εκτείνεται μέχρι και τον 3^ο αιώνα π.Χ. Ευχής έργον παραμένει η επέκταση των χρονικών ορίων του προγράμματος μέχρι το 212 μ.Χ. έτσι ώστε να συμπεριλάβει τις συνέχειες και α-συνέχειες της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου.

Το πρόγραμμα έχει οργανωθεί σε θεματικές ενότητες, παρά το γεγονός ότι κάποια παρόμοια ταξινόμηση δεν έχει επιβιώσει από την αρχαιότητα. Οι ενότητες αυτές δεν αντανακλούν τρέχοντα, είτε ηπειρωτικά είτε common-law, δικαϊκά συστήματα. Αντ' αυτού εμπνέονται από την παράδοση του ρωμαϊκού δικαίου όσον αφορά τις θεμελιώδεις έννοιες και κατηγορίες. Επομένως, νομικοί από τις χώρες του common law δεν θα βρουν ιδιαίτερη ενότητα για το δίκαιο των αδικοπραξιών (το σχετικό υλικό είναι διασκορπισμένο σε διάφορες ενότητες) και οι νομικοί των ηπειρωτικών δικαίων δεν θα εντοπίσουν ενότητα για το ποινικό δίκαιο (καλύπτεται στην ενότητα Crime and Punishment) ή για δημόσιο δίκαιο (μεγάλο μέρος του θρίσκεται στην ενότητα *Polis*). Προσπαθήσαμε επίσης να προσαρμόσουμε τη δομή της βιβλιογραφίας στις απαιτήσεις μιας νεωτερικής προσέγγισης των αρχαίων δικαϊκών συστημάτων, η οποία επιβάλλει την ευρύτερη γνώση της κοινωνίας μέσα στην οποία δεσμοδετούνται οι κανόνες δικαίου.

Αφετηρία (και έμπνευση) αποτέλεσε η βιβλιογραφία που κυκλοφόρησε το 1927 από τον G. Calhoun. Συμπεριλάβαμε άρθρα τα οποία δημοσιεύτηκαν σε

ιστορικά και νομικά περιοδικά ή επετηρίδες κλασικών σπουδών, σε πρακτικά συνεδρίων, σεμιναρίων και συμποσίων καθώς και σε τιμητικούς τόμους διακεκριμένων μελετητών. Η βιβλιογραφία περιλαμβάνει επίσης μονογραφίες και διατριβές διαθέσιμες στο επιστημονικό κοινό. Προσπαθήσαμε να εντοπίσουμε και να συμπεριλάβουμε τις αναδημοσιεύσεις άρθρων, ιδιαίτερα αυτών που βρίσκονται σε *Kleine Schriften*. Αποφασίσαμε να μην συμπεριλάβουμε αναφορές στις διαρκώς πολλαπλασιαζόμενες ιστοσελίδες, όπου εμφανίζονται σχετικά άρθρα, εξαιτίας του παροδικού χαρακτήρα των ιστοσελίδων. Παρόλα αυτά, όταν το άρθρο δεν είναι διαθέσιμο σε έντυπη μορφή, τότε αναφέρεται η ηλεκτρονική διεύθυνση (με την παραπάνω επιφύλαξη). Οι ηλεκτρονικές αναφορές θα παραμείνουν στην ιστοσελίδα *NOMOI*. Επειδή σε παρόμοια προγράμματα είναι σημαντικό όχι μόνο ό,τι συμπεριλαμβάνεται αλλά και ό,τι αποκλείεται, έχουν αποκλειστεί τα άρθρα στις καθιερωμένες εγκυκλοπαίδειες και λεξικά (όπως τα *Oxford Classical Dictionary*, *RealEnzyklopedie*, *Der kleine Pauly*, *Der neue Pauly*, *Novissimo Digesto*, *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines* κλπ.), συνδετικές ιστορικές προσεγγίσεις όπου το δίκαιο διαδραματίζει ρόλο ή σσονος σημασίας, έργα φιλοσοφίας του δικαίου και μελέτες ιστορίας του δικαίου στην ελληνιστική Αίγυπτο (για την οποία βλ. το *Bulletin Papyrologique*). Η κάλυψη πολυσήμαντων εννοιών όπως *δημοκρατία* ή *δουλεία* δεν μπορεί να είναι εξαντλητική μέσα στα όρια του προγράμματος, και επομένως περιορίζεται στις δικαιικές τους διαστάσεις.

Στόχος μας είναι να επιστήσουμε την προσοχή της επιστημονικής κοινότητας σε άρθρα και βιβλία, γραμμένα σε όσες γλώσσες έχουμε άμεση πρόσβαση, αποδίδοντας τους τίτλους στο λατινικό αλφάβητο ή υιοθετώντας τη μετάφραση του συγγραφέα. Η έντυπη έκδοση του προγράμματος *NOMOI* δε σημαίνει ότι η ιστοσελίδα θα εγκαταλειφθεί. Αντίθετα, αποτελεί μια ευκαιρία να διορθώσουμε πολλές από τις ατέλειες του εμφανιζόμενου υλικού και να το παρουσιάσουμε σε άτομα που δεν είναι εξοικειωμένα με τα νέα ερευνητικά εργαλεία.

Στη συνέχεια, επεξηγούμε τα περιεχόμενα κάθε θεματικής ενότητας:

Στην πρώτη ενότητα παρουσιάζονται οι πηγές της ιστορίας του αρχαίου ελληνικού δικαίου, δηλαδή κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας (δικανική ρητορική, ποίηση (επική, δραματική και κωμική), ιστορικά και φιλοσοφικά κείμενα, λεξικά και άλλα είδη πρόζας) και επιγραφικά κείμενα. Δεν συμπεριλαμβάνονται εκδόσεις, επανεκδόσεις ή μεταφράσεις κειμένων της γραμματείας χωρίς σχολιασμό ή επιγραφικών συνταγμάτων, εκτός εάν πρόκειται για θεματικά συντάγματα σχετικά με δικαιικούς δεσμούς και τεκμαίρεται το ενδιαφέρον τους για τη μελέτη του δικαίου και της κοινωνίας. Αναφορικά με τις δημοσιεύσεις επιγραφικών κειμένων αλλά και ανθολόγια επιγραφών, στα οποία μπορεί να συμπεριλαμβάνονται και νομικά κείμενα, δεν τα απαριθμούμε εξαντλητικά. Περισσότερες πληροφορίες για τα επιγραφικά δημοσιεύματα υπάρχουν στην έκδοση *Guide de l'epigraphiste*⁴, Paris 2010 ενώ νέα επιγραφικά κείμενα μπορεί να βρει ο ενδιαφερόμενος στο *Bulletin Epigraphique* και στους τόμους του *Supplementum Epigraphicum Graecum*.

Στη δεύτερη ενότητα συγκεντρώσαμε τα απαραίτητα εργαλεία για τη μελέτη του αρχαίου ελληνικού δικαίου, δηλαδή, συλλογές πηγών (είτε στο πρωτότυπο είτε σε μετάφραση), παλαιότερες βιβλιογραφίες, εγχειρίδια και άρθρα εισαγωγικού χαρακτήρα. Επίσης παρουσιάζονται εργασίες αναφορικά με την ερευνητική μεθοδολογία που ακολουθείται, αλλά και τη θέαση της ιστορίας του δικαίου μέσα από τους φακούς άλλων επιστημών.

Η τρίτη ενότητα είναι η πιο εκτεταμένη επειδή αφορά βασικές έννοιες στην ιστορία του δικαίου, όπως τα θεμελιώδη δικαιώματα, η σχέση της προφορικότητας και του εθίμου με τη γραφή και το δίκαιο, οι εξωδικαστικές και δικαστικές διαδικασίες επίλυσης διαφορών, η καταγωγή των κανόνων δικαίου, το φαινόμενο της κωδικοποίησης, η σημασία των όρων *θέμις*, *δίκη*, *νόμος*, *θεσμός*, *ψήφισμα*, ο νόμος και οι νομοθέτες (ανάμεσα τους οι τρεις πιο γνωστοί νομοθέτες, Λυκούργος, Δράκων και Σόλων), η ερμηνεία των κανόνων δικαίου, η σχέση του αρχαίου ελληνικού δικαίου με άλλα δικαίκα συστήματα (ιδιαίτερα τα μεσανατολικά και το ρωμαϊκό), περιπτώσεις σύγκρουσης δικαίων κανόνων, το νομικό λεξιλόγιο και ορολογία και τέλος σε ένα πιο θεωρητικό επίπεδο, η σχέση του δικαίου με τη δικαιοσύνη και το φυσικό δίκαιο.

Στην τέταρτη ενότητα με τίτλο *Πόλις*, συγκεντρώσαμε την ακαδημαϊκή παραγωγή για τον χώρο του αποκαλούμενου δημοσίου δικαίου. Έτσι συμπεριλαμβάνεται υλικό για τους καταστατικούς χάρτες των πόλεων, —τόσο ως ιδεότυποι (*βασιλεία*, *ολιγαρχία*, *τυραννία*, *δημοκρατία*), όσο και ως ισχύοντες συνταγματικοί κανόνες—, ποικίλες όψεις της ονομασίας, του διορισμού, των αρμοδιοτήτων και του απολογισμού των αξιωματούχων της πόλεως, το περιεχόμενο και τη διαδικασία της *νομοθεσίας*, και των τρόπων με τους οποίους οι πόλεις αντιμετωπίζουν την κατάρρευση της πολιτικής και κοινωνικής συναίνεσης (*στάσις*, εξορία (το ιδιαίζόντως αθηναϊκό μέτρο του *οστρακισμού* αποτελεί αντικείμενο ιδιαίτερης ενότητας) και *συμφιλίωση*). Δύο τμήματα της ενότητας αφορούν τη διατήρηση των εγγράφων και τεκμηρίων της πόλεως σε αρχεία αλλά και τις νομικές όψεις των δημοσίων οικονομικών.

Η πέμπτη ενότητα εξετάζει τη σχέση μεταξύ του ατόμου και του νόμου. Θίγονται ζητήματα κοινωνικής θέσης και κατάστασης, όπως το καθεστώς του πολίτη, του μετοίκου, του ξένου, του απελεύθερου και του δούλου. Τα δύο τελευταία μέρη της ενότητας αφορούν τη σχέση των γυναικών με το νόμο (δεν αποτελεί σκοπό μας να επαναλάβουμε την τεράστια βιβλιογραφία που έχει αναπτυχθεί κατά τα τελευταία 40 χρόνια, βλ. π.χ. την ιστοσελίδα *Diotima* (<http://www.stoa.org/diotima>)) και τις ιδιωτικές συσσωματώσεις.

Στην ενότητα 6 συγκεντρώθηκε το υλικό που αφορά ζητήματα οικογένειας (συγγένεια, γάμος, προίκα, διαζύγιο, κυριεία, ορφανά, υιοθεσία και *ἐπίκληρος*) και κληρονομικών σχέσεων (διαθήκη και εξ αδιαθέτου διαδοχή).

Στην έβδομη ενότητα περιλαμβάνονται εργασίες που αφορούν τη διερεύνηση θεμάτων σχετικών με την απόκτηση, μεταβίβαση και προστασία των περιουσιακών στοιχείων των ατόμων (δικαίωμα στην περιουσία, παροχή προνομίου κτήσης ακινήτων (*ἐνκτησις*), εμπράγματα ασφάλειες και δουλείες). Στην ενότητα επίσης διερευνάται ο κόσμος των συμβατικών υποχρεώσεων (*συναλλάγματα/συμβόλαια*), η αστική ευθύνη, ποινικές ρήτρες σε συμβάσεις, και ιδιαίτερες μορφές συμβάσεων όπως η πώληση, η μίσθωση, το δάνειο και η πίστωση, οι συμβάσεις έργου, τα ιδρύματα κα.

Βιβλιογραφία για ζητήματα ναυτικού δικαίου, εμπορικών δραστηριοτήτων και χρηματοδότησης παρουσιάζεται στην ένατη ενότητα.

Η παθολογία της κοινωνικής ζωής εξετάζεται στην ενότητα 10. Παρουσιάζεται η βιβλιογραφία για τις ποινικές διαδικασίες, τα δικαστήρια, τα εγκλήματα (ορισμοί και υποκειμενική υπόσταση) και οι επιβαλλόμενες ποινές.

Η ενδέκατη ενότητα αφορά τη δικονομική διάσταση των αρχαίων ελληνικών νόμων. Ποικίλες όψεις της ιδιαιτερότητας παρουσιάζονται στο πρώτο μέρος και στη συνέχεια παρατίθενται τίτλοι που αφορούν την διαιτησία, την δικαιοδοσία των διαφόρων δικαστηρίων (ιδιαίτερα του Αρείου Πάγου στην Αθήνα), τα ένδικα βοηθήματα (τακτικά και εξαιρετικά), δίκες που έχουν εξάψει τη φαντασία των αρχαίων και των συγχρόνων, καθώς και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ατόμων που στελέχωναν το μηχανισμό απονομής της δικαιοσύνης. Ακολουθεί το μέρος που αφιερώνεται στα αποδεικτικά μέσα (μάρτυρες, ορκοδοσία, *βάσανος*) και η ενότητα ολοκληρώνεται με την παράθεση της βιβλιογραφίας για την εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων.

Η ενότητα 12 ασχολείται με την αμφίσημη περιοχή μεταξύ δικαίου και θρησκείας, στην οποία εντάσσονται ιεροί νόμοι (*leges sacrae*), η ασυλία, η ιεροσυλία και η διαχείριση της ιεράς περιουσίας, οι κατάρες με νομικό περιεχόμενο και η ασέβεια.

Τέλος στην ενότητα 13 οδηγούμαστε έξω από τα τείχη της πόλεως, στη διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ των πόλεων. Ερευνώνται σχέσεις διπλωματίας, προξενίας, διεθνούς διαιτησίας, σχέσεων μητρόπολης με αποικίες, διεθνών συμφώνων και σχηματισμού (συν)ομοσπονδιών.

Συμπεριλάβαμε το μεγαλύτερο μέρος του υλικού που είχε δημοσιευτεί μέχρι και το καλοκαίρι του 2010. Ο Ηλίας Αρναούτογλου είχε τη γενική φροντίδα του τόμου και την επιμέλεια των ενότητων 5 έως 7 και 11 έως 12, ο David Mirhady επιμελήθηκε τις ενότητες 1 και 7-10, ενώ ο Mark Sundahl τις ενότητες 2 έως 4.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε όλους τους ακαδημαϊκούς δασκάλους και ερευνητές που μας ενίσχυσαν στην αφετηρία του εγχειρήματος, είτε συμβουλεύοντας μας για τη δομή και το περιεχόμενο, είτε παρέχοντας διευκρινήσεις για δημοσιεύματα τους είτε αποστέλλοντας κατάλογο των δημοσιευμάτων τους. Θα θέλαμε επίσης να ευχαριστήσουμε τους φοιτητές που βοήθησαν στην προετοιμασία του τόμου, Domingo Avilés, Alicia Grudzinskas, Brian Malone, Julie Mecca, Chris Morrissey και Scott Parry. Τέλος, ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στην Ακαδημία Αθηνών και στην Διευθύντρια του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου Δρ. Λυδία Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη για τη φιλοξενία που παρέχουν, σε χαλεπούς καιρούς, στην έκδοση αυτή.

Νοέμβριος 2010

Απόδοση: *Ηλίας Αρναούτογλου*

